

Moderne importord i språka i Norden

Titel:	Undersøkelse av tilpassing av moderne importord i nordiske språk Innleiing	
Forfatter:	Helge Omdal	
Kilde:	Moderne importord i språka i Norden VIII. Nasjonal eller internasjonal skrivemåte? Om importord i seks nordiske språksamfunn, 2008, s. 9-20	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive	

© Novus forlag 2008

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Undersøkelse av tilpassing av moderne importord i nordiske språk Innleiing

Helge Omdal
Universitetet i Agder, Kristiansand

1. Forskningsprosjektet *Moderne importord i språka i Norden (MIN)*

1.1. *Prosjektorganisering og formål*

Artiklene i denne boka tar for seg spørsmålet om og i hvor sterk grad moderne importord – og da først og fremst anglo-amerikanske nyord – tilpasses i de nordiske skriftspråka. De nordiske språka som er undersøkt, er islandsk, færøysk, dansk, norsk og svensk (både finlandssvensk og «sverigesvensk»). I utgangspunktet var det også planlagt at finsk skulle være med, men av ulike årsaker blei ikke den finske undersøkelsen gjennomført. Artiklene i denne boka omhandler *tilpassing i skrift*, og da blir både tilpassing i *skrivemåte* (ortografisk, grafemisk tilpassing) og tilpassing i *bøyning* (morfologisk tilpassing) undersøkt.

Delprosjektet om tilpassing av moderne importord i nordiske språk er en del av det fellesnordiske forskningsprosjektet *Moderne importord i språka i Norden (MIN)*. Prosjektet var initiert av Nordisk språkråd og starta i 2000 med Helge Sandøy som leder, og det omfatta sju nordiske språksamfunn: islandsk, færøysk, norsk, dansk, sverigesvensk, finlandssvensk og finsk. Medarbeiderne (til sammen ca. 30) har møtt hverandre på nettverksmøter i prosjektida fram til 2005. Gjennom alle åra etter starten har Helge Sandøy drevet prosjektmedarbeiderne gjennom mange metodiske diskusjoner og valg fram til prosjektavslutning. Den store bredden i dette importordprosjektet kommer klart til syne i rapportene i serien *Moderne importord i språka i Norden* (Oslo: Novus forlag).

Målet for MIN er beskrevet i ei prosjektskisse (jf. Selback & Sandøy 2007: 9f.):

- a) å laga ei jamforande oversikt over korleis moderne importord vert behandla i språka i Norden (dvs. i bruk og normer), og
- b) å skaffa generell innsikt i vilkår for språkbaldningar og spesiell innsikt i baldningane til importord i Norden.

I tillegg til dette grunnforskningsmålet hadde prosjektet også som intensjon at

- c) Nordisk språkråd og dei nordiske språknemndene skal kunna drøfta og ta avgjerder om mål og middel i språkrøktarbeidet på grunnlag av innsiktene under a) og b).

Det overordna MIN-prosjektet var organisert i flere delprosjekter, som alle etter planen skulle gjennomføres parallelt i de sju språksamfunna. Denne undersøkelsen er del av prosjekt B, som hadde som formål å gjennomføre delundersøkelser av

i kor stor grad ymse typar av *importord blir tilpassa*, og kva strategiar som blir brukte ved *strukturtilpassinga* (dvs. i talemålet og i skriftleg praksis, altså *fonologiske, ortografiske* og *morfologiske purisme*) (ibid.).

B-delen omfatta tilpassing i både skriftspråk og talespråk. Skriftspråk og talespråk er svært ulike med tanke på omfang og strategier for tilpassing, og måten tilpassinga skjer på. Mens tilpassinga i skriftmålet stort sett er regulert og normert, er tilpassinga i talespråket gjerne spontan, og det var naturleg at B-delen av undersøkelsen blei delt i to:

- B1-granskinga, som gjelder tilpassing i skrift, og
- B2-granskinga, som gjelder tilpassing i tale.

Undersøkelsen som her er kalt B1, tar bare for seg tilpassing av importord i skrift.

Alle artiklene i denne boka gjelder B1-delen av prosjektet (Ei grundigere framstilling av det samla prosjektet er gitt i <http://moderne-importord.info/>.)

Bakgrunnen for forskningsprosjektet *Moderne importord i språka i Norden* er naturleg nok det språkrøktsspørsmålet som oppleves som mest aktuelt akkurat nå: den utenlandske påvirkninga på språka våre. Det vil i dag i praksis si den anglo-amerikanske innflytelsen, som har vært spesielt merkbar etter krigen. Det er dokumentert ei stadig sterkere påvirkning de siste tiåra, og det kan også se ut til at holdningene (positiv, negativ, likeglad) til engelske ord i morsmåla endrer seg.

Spørsmålet er – framfor alt i språkråds- og språkrøktsammenheng – om noe bør gjøres, og i tilfelle hva. Nordiske språkråd/språknemnder og myndigheter har på begynnelsen av 2000-tallet for alvor satt fokus på spørsmålet. Starten blei framfor alt markert med *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* i 2002, som i åra etter er fulgt opp med tilsvarende handlingsprogram for andre nordiske språksamfunn. Ordet *domenetap* – og engstelsen for fenomenet – er satt på den språkpolitiske dagsordenen over heile Norden.

Men slike spørsmål kan ikke drøftes på en fullgod måte uten at de ses i en mer allmenn sammenheng med utgangspunkt i en faglig innsikt i språk og samfunn. Her kommer MIN-prosjektet inn med målsettinga om å gjennomføre et grunnforskningsprosjekt. En del av bruksverdien ligger i at projektrapportene også skal kunne tjene som underlag for språkpolitiske vedtak, dvs. at en i denne typen språknormeringsprosjekt får bedre oversikt over eventuelle konsekvenser for språk og språkbrukere.

1.2. Utgangspunktet: Ordforrådet og 'moderne importord'

Ordforrådet er i konstant endring. Nye ord kommer inn i språket, mens andre forsvinner. Det er nok riktig å karakterisere endringene i ordforrådet som de største

språklige endringene i våre nordiske språk – større enn endringene i fonologi, morfologi og syntaks. I løpet av noen tiår kan det dreie seg om flere tusen nyord. For skandinaviske språk er nyorda i siste halvdel av 1900-tallet godt dokumentert, bl.a. gjennom «nyordbøker» og andre publikasjoner (se f.eks. Leira 1982, Jarvad 1999, Svenska språknämnden 1986).

Endringene i ordforrådet har framfor alt sammenheng med menneskelig kultur og samfunnsutvikling. Ulike språksamfunn har hatt ulike kulturimpulser gjennom historien, og dette avspegler seg i utviklinga i ordforrådet. Fra de tidligste tider kan vi i språket vårt «lese» lag av kulturimpulser gjennom lånord eller importord, som latin gjennom kirka, nedertysken gjennom hansaen, fransk gjennom kultur og diplomati. Ofte har det vært tale om tendenser til «lånordsbølger» med forskjellig utgangspunkt i bestemte perioder av historien, og aller kraftigst i så måte var for de skandinaviske språka den nedertyske innflytelsen i hansaperioden i seinmellomalderen. I moderne tid merker vi ei endring i kulturimpulser og tilsvarende språkimpulser i tida før og etter krigen. Etter krigen har den angloamerikanske innflytelsen vært spesielt sterk, og det aller meste av nyord i språka våre har engelsk-amerikansk opphav. Før krigen kom det relativt få lånord fra engelsk inn i nordiske språk (se Stene 1945 om forholdet i norsk).

Den angloamerikanske påvirkninga er ikke noe som er spesielt for nordiske språk – den er snarere å se på som en del av en globaliseringstendens. En stor del av nyorda er felles for flere språksamfunn. Dette ser vi klart når vi f.eks. sammenlikner nyordsoversikter i skandinaviske språk, jf. oversikter over nyord i dansk (Jarvad 1999), norsk (Leira 1982) og svensk (Svenska språknämnden 1986). Tilsvarende ser vi at ikke-nordiske språk som tysk (jf. Herberg & Kinne & Steffens 2004 og Quasthoff 2007) også har en del av de samme nyorda som vi har.

I dag er vi en del av det internasjonale samfunnet. Med utstrakt reisevirksomhet og etermediebruk og dermed kontakt med andre språk og kulturer, med multinasjonale virksomheter og mobile befolkningsgrupper både nasjonalt og internasjonalt, er det ikke overraskende at kulturimpulsene fra ulike samfunn på et eller annet vis slår inn i språka våre også. Det er disse «nedslagene» – og måten som de nye orda tilpasses til de forskjellige språka i Norden på – vi vil studere i denne undersøkelsen.

Med *importord* skal vi forstå ord som er tatt inn fra et annet språk (f.eks. *food-processor*, *after shave*). Et ord blir *tilpassa* når det får en skrivemåte og en uttale som er i samsvar med skrive- og uttalemonsteret i de heimlige og tradisjonelle orda (f.eks. norsk *sjekk* for engelsk *check*). Slike ord har til dels blitt kalt *fremmedord* eller *lånord*, og det er i enkelte tilfeller skilt mellom de to typene ord, men ofte er innholdet noe upresist. Mot termen 'lånord' kan en dessuten innvende at det knapt er tale om et lån i vanlig forstand, og ord som omtales som 'fremmedord' kan ofte oppfattes som heimlige ord. Selback & Sandøy (2007: 10) presiserer bruken av 'importord' slik:

«I dette prosjektet brukar me nemninga *importord* (etter førebilete frå Hansen & Lund 1994: 31f.) for å visa til alle ord som er tekne inn i eit språk frå andre språk, i motsetning til *arveorda*, som er dei me gjerne oppfattar som «opphavlege». Desse to nemningane er altså språkhistoriske. Importorda kan me så dela i *fremmedord* og *lånord* på den måten at fremmedord er dei importorda som ikkje er strukturelt (fonologisk, ortografisk og morfologisk) tilpassa

nasjonalspråket (f.eks. *bandout*), mens lånord er dei importorda som er blitt tilpassa (f.eks. *sjekk*, *sykke*).»

Det er velkjent at visse importord tilpasses uten større problemer i talespråket, både i uttale og bøyning, og en del tilpasses også i skrift. En del andre, f.eks. *bandout*, *accessoires* og *know how* er derimot åpenbare «fremmedlegemer» i språket, som med sin uttale og/eller skrivemåte røper manglende integrering og ofte også sitt opprinnelsespråk.

Heile forskningsprosjektet (MIN-undersøkelsen) har som formål å undersøke hva som skjer med *moderne importord*. Tida etter krigen er mest interessant å undersøke i en slik sammenheng. Mye i den internasjonale situasjonen og den moderne historien blei endra da krigen tok slutt, og dermed er året 1945 satt som grense for hva som skal forstås med ‘*moderne*’ importord.

1.3. Tilpassing i skrift

Denne delundersøkelsen (B1) om tilpassing av de moderne importorda i nordiske språk i skrift skal altså ta for seg både forhold som gjelder ortografi (skrivemåte eller bokstavering) og tilpassing til bøyningssystemet (morfologi). Mange av importorda har alt i «eksportspråket» ei skriftform som gjør at de kan inkorporeres i det nye språket uten problemer, og uten at det går fram av skriftforma at ordet har et utenlandsk opphav. Tre slike eksempler (her er av praktiske grunner brukt eksempler fra norsk) er *gospel*, *link* og *mobil*, som ytre sett ikke ser annerledes ut enn ellers vanlige, godt integrerte ord i norsk, f.eks. *trivsel*, *vink* og *stabil*. Andre ord kan derimot ha et tydelig fremmed preg, slik ordformene *pizza*, *fax* og *know how* har det. I norsk er bokstavene *z* og *x* nettopp klare eksempler på unorske skrivemåter, det samme er bokstavsekvensen *ov*. Også ord som tilsynelatende ser norske ut når en bare vurderer skrivemåten, kan være basert på et ikke-norsk forhold mellom skrift og uttale, som f.eks. *tape*. I nordiske språk er systemet slik at en i varierende grad (aller sterkest i finsk) har en regelmessig korrespondanse mellom skrift og uttale, og i norsk svarer bokstaven *a* normalt til uttalen /a(:)/. I engelsk forutsetter skrivemåten *tape* at *a* uttales /ei/, og at *-e* er «stum». Når ordet *tape* importeres fra engelsk til norsk eller til et annet nordisk språk, oppstår en «kollisjon» mellom to språks prinsipper for forholdet mellom uttale og skrift. Problemet er delvis løyst ved at offisiell skrivemåte for dette ordet i dagens norsk og svensk er både *tape* og *teip/tejp*.

I norsk har Språkrådet fastsatt regler for fornorsking av skrivemåten av importord, men disse reglene er bare aktuelle å ta i bruk dersom ordet etter ei tid oppfattes som en del av allmennspråket. Er ordet ikke å se på som en del av allmennspråket, er det heller ikke aktuelt å «harmonisere» forholdet mellom skrift og uttale, og den utenlandske skrivemåten blir beholdt. (Se nærmere om norsk normering av importord i Sandøy 2000 og 2004.) Andre nordiske språkråd har i større eller mindre grad regulert skrivemåter av importord etter egne regler eller mønster.

Med tilpassing i skrift forstår vi også tilpassing til det nasjonale bøyningssystemet (morfologisk tilpassing). Et importert ord kan bli overført med kjennemerke på eksportørspråkets bøyningssystem, f.eks. en *poster*, flere *posters*, med *-s* som flertalls-

merke, som i engelsk. Ikke bare nye ord i språket, som *poster*, men også etablerte importord som *konto* – *konti*, eller *faktum* – *fakta*, *sentrum* – *sentra* kan fortsatt representere et utenlandsk bøyingsmønster, og disse orda har da italiensk og latinsk flertallsbøyning. I slike tilfeller kan tilpassinga skje ved at importordet «går inn» i en eksisterende bøyingsklasse på forskjellig vis. En aktuell type tilpassing for disse orda kunne f.eks. være (norsk) *konto* – *kontoer*, eller *fakta* – *fakta*, eller *faktum* – *faktum*, eventuelt *faktum* – *faktumer* og *sentrum* – *sentrum*. I norsk er det vanlig å bruke en av disse tilpassingsmåtene.

Ofte oppstår det morfologiske tilpassinger i talespråket etter at ordet eller uttrykket har vært i bruk ei tid. Et kjent tilfelle i Norge er uttrykket *all right*, som brått vakte nasjonal oppmerksomhet da det i et fjernsynsprogram under kommunevalgkampen i 1983 spontant blei brukt med normal adjektivending *-e* i flertall: «Sauer er ålreite dyr.» Uttalelsen kom fra en politiker som noe nølende skulle svare på spørsmål om landbruksordningene for sauehold.

2. Materiale

Materialet for skriftspråksdelen (B1) er henta fra et annet delprosjekt (A-undersøkelsen) i *MIN*, som gjaldt *omfanget* av importord i skriftspråka i Norden (det såkalte *A-materialet*, jf. Selback & Sandøy 2007: 13–20). Som kjeldemateriale er brukt avistekster (ikke ordlister). De undersøkelsene som gjelder tilpassing i skrift av de moderne importorda i ulike nordiske skriftmål – og som er basert bare på materiale fra de enkelte språka – jamføres med tilsvarende undersøkelser som blir gjennomført i de andre nordiske landa. Det var derfor utarbeidd felles metoder for delundersøkelsen av tilpassinga av importord i skriftspråka i Norden, slik at resultatata skulle bli mest mulig sammenliknbare. Målet var både å finne fram til nasjonale særtrekk i tilpassinga av moderne importord, og til felles nordiske tendenser.

I A-delen av prosjektet blei det ekserpert avistekster fra alle de nordiske språksamfunna. Med tanke på at antall og typer importord kunne variere i forskjellige aviser, var det lagt vekt på å finne fram til aviser som representerte ulike avistyper:

«[...] lokalavis, lita regionalavis, stor regionalavis, abonnementsavis frå hovudstaden og laussalsavis frå hovudstaden. Det viste seg at det var vanskeleg å finna aviser i dei små språksamfunna som høvde inn i alle desse kategoriane. Der har me i staden valt aviser som skil seg mest mogleg frå kvarandre med tanke på utgjevarstad, målgruppe og stoffområde. Slik kan me likevel sikra at materialet vert mest mogleg representativt for språksamfunnet.» (Selback & Sandøy 2007: 13.)

Det var også ønskelig å få en oversikt over utviklinga og tilveksten i importordskategorien, og et visst antall avisnummer fra to årganger blei valgt: 1975 (som et «mellomtidspunkt» i etterkrigsperioden) og 2000. To datoer blei også valgt: 4. april og 9. september, eller nær opp til disse to dagene de to åra. I utgangspunktet var det tanken å bruke 12 avisnummer fra hvert språksamfunn, seks for hver årgang, men

dette viste seg å by på problemer, ettersom avisene kunne variere svært mye i størrelse, og materialet blei derfor noe skeivt.

Avisnummera blei i sin tur ekserpert med tanke på å finne fram til alle forekomstene av moderne importord. Ekserperinga blei gjort så nøyaktig som mulig, men naturlig nok kunne det være vanskelig å finne fram til alle importorda som var etablerte i språket. Etter ekserperinga blei de importorda som var funnet, merka med diverse koder i en database i programmet FileMaker, andre deler forelå elektronisk tilgjengelige og blei merka direkte inn i teksten. Orda kunne så behandles statistisk med utgangspunkt i kodene:

«Databasen inneheld opplysningar om førekomsten, kva leksem han representerer, lingvistiske opplysningar, mottakarspråk, eksportørpråk, visse pragmatiske opplysningar og konteksten ordet finst i, i tillegg til namnet på avisa, dato/årstal, sidetal, tekstnivået, emnet for teksten og tekstsjangeren der ordet vert nytta.» (Selback & Sandøy 2007: 15.)

I opptellinga av importorda blei det skilt mellom *ordforekomster* («*ordeksemplar*») og *ordtyper* (*leksem*). Ordforekomsten er hvert tilfelle av ordet som står i teksten, f.eks. *actionen*, mens ordtypen er det leksemet eller oppslagsordet som ordforekomsten representerer, og som er ett og det samme uavhengig av hvor ofte det står, og av om det står i ulike former som *action* og *actionen*. I dette tilfellet vil ordtypen (oppslagsordet) være *action*. Det kan finnes en eller mange ordforekomster for samme ordtypen. På den andre sida kan en ordforekomst representere mer enn én ordtype, f.eks. representerer *rockebit* ordtypene *rockebit*, *rock* og *bit*.

Det er importorda i det såkalte *A-materialet* som dette delprosjektet om tilpassing i skrift i utgangspunktet bygger på.

3. Grunnlag og forutsetninger for å undersøke og sammenlikne

Å sammenlikne forskjellige språk kan virke enkelt i utgangspunktet, men byr på mange utfordringer når konkrete forhold skal undersøkes nærmere. Slik viste det seg å bli også med tilpassingsundersøkelsen i de nordiske språksamfunna. Målet var å utarbeide felles metoder og grunnlag for delundersøkelsene av tilpassinga av importord i skriftmål i Norden med tanke på at resultatata skulle bli sammenliknbare. På denne måten kunne en finne fram til både nasjonale særtrekk i tilpassinga av moderne importord, og til felles nordiske tendenser.

Det viste seg at en god del forutsetninger og planlagte metodiske grep og analysemåter måtte justeres undervegs, da det kom tydeligere fram at ikke alle forhold egentlig var så parallelle i alle de nordiske språka som vi først hadde forestilt oss. Det er viktig å være klar over akkurat dette, slik at resultatata for de forskjellige språksamfunna ikke oppfattes som eksakte i forhold til hverandre. Likevel er det synlige tendenser til likheter og forskjeller mellom de nordiske språka. Enkelte av disse tendensene er det ikke grunn til å reise tvil om, sjøl om de metodiske tilnærmingene og det språklige grunnlaget for enkeltundersøkelsene kan være noe ulike.

Jeg skal her først peke på enkelte særegenheter ved nordiske språksamfunn og gi eksempler på en del språklige forhold som er av betydning for resultatet av en slik undersøkelse – i tillegg til å vise til noen forskjeller i metodisk tilnærming og tilpassing til materialet og analysen.

Det viste seg at materialet ikke blei like omfattende i alle språka, f.eks. var det bare 460 ordforekomster for islandsk. Ásta Svavarsdóttir (artikkel i denne boka) kommenterer dette slik:

«De islandske forekomster er meget få sammenlignet med de andre sprog. Det skyldes på den ene side at importord er forholdsvis lavfrekvente i de islandske avistekster (regnet som andel af det totale antal løbende ord), og på den anden side at mange af de islandske avisnumre som blev excerperet er små, og selve tekstmængden som eksemplerne hentes fra, er derfor mindre end i mange af de andre sprog. Det er klart at knapt 460 ordforekomster ikke kan give noget helhedsbillede når det gælder tilpasning af importord i islandsk, og analysen viste også at grundmaterialet ikke var tilstrækkeligt til at give et klart billede af alle variabler.»

Ásta Svavarsdóttir måtte derfor supplere materialet slik at det kunne gi et utfyllende bilde av tilpassinga av importord i islandsk, og brukte da i hovedsak avistekster fra databasen til *Morgunblaðið* på Internettet. På liknende vis kan det oppstå andre skeivheter ved utvalget av ord i enkelte språk, og også sjølve avismaterialet kan representere noe ulike sjangrer for de forskjellige språka. Det har naturligvis betydning for utvalget av ord som er med i analysen, om utgangspunktet f.eks. har vært en viss type annonser eller redaksjonelle tekster. Det er derfor noe uheldig at en betydelig del annonsetekster har ligget til grunn for det norske materialet, og at et av de svenske avisnummera har et eget annonsebilag.

Med *moderne importord* forstår vi som nevnt ord som er importert i de nordiske språka etter krigen, dvs. etter 1945. Det kan stundom være tvil om importtidspunktet, men i en del tilfeller viser det seg ikke uventa at et importord har blitt tatt i bruk på ulike tidspunkt i de nordiske språka, slik at f.eks. ett og samme importord reknes til kategorien 'moderne importord' i ett eller flere språk, men ikke i andre. Enkelte ord som oppfattes som moderne importord i nordiske språk generelt, har likevel vist seg å forekomme tidligere i svensk enn i de andre nordiske språka. Slik er det bl.a. med *rally*, *rasism*, *sex* og *bowling*, som alle forekom i svensk før krigen.

Spørsmålet om *hvor ord egentlig er importert fra*, er også interessant. Mange går ut fra at importen skjer direkte fra anglo-amerikansk, men ofte kan det vise seg at det moderne importordet kommer via et annet nordisk språk, f.eks. til norsk via svensk. Det var likevel bestemt å bare ta med ord fra ikke-skandinaviske språk (bortsett fra for islandsk, der importord med skandinavisk opphav er tatt med). For færøysk er det svært vanlig at importen skjer via dansk, spesielt fordi færøyingene normalt er bilingvale (færøysk og dansk). Også for finlandssvensk er det å vente at sverigesvensk til en viss grad fungerer som en «importkanal».

De forskjellige nordiske språksamfunna har ulike tradisjoner for hva slags bokstavtegn som oppfattes som «nasjonale». I færøysk og islandsk fins det et større antall vokaltegn enn i de skandinaviske språka (*á* osv.), og konsonattegn (*ð*, islandsk

også *þ*) som ikke fins i de skandinaviske språka. Skandinaviske språk varierer i bruken av tegna *æ* og *ø* / *ä* og *ö*. Mens f.eks. norsk oppfatter *c* og *x* som «unorske» bokstaver, fins disse i bruk i svensk, osv. Slike forhold betyr en god del når det er tale om hva som registreres som ortografisk tilpassing eller ikke tilpassing i ulike nordiske språk, og kan gi seg tydelige utslag i prosentandelen av utilpassa ordforekomster.

En del av importordas «skjebne» blir avgjort av aktiviteter og bestemmelser som er gjort (eller ikke gjort) av språkpolitikere og myndigheter i det enkelte språksamfunnet, dvs. *normeringstradisjonene* og *normeringspraksisen* i nordiske språk. Ulike språksamfunn har ulik praksis når det gjelder normering og nasjonalisering av importord, og her er det grunn til å nevne den uvanlig effektive styringa i retning av offisielt anerkjent norm som vi finner i islandsk, der lojaliteten mot det som anses å være rett og riktig språkbruk, også gjenspeiles i språkbruken som forekommer i avisene. Det at myndighetene for de forskjellige nordiske språksamfunna ikke har samme ideologi eller språkpolitiske oppfatninger, vil naturligvis ha avgjørende betydning for om en i det éne nordiske språket finner mer eller mindre omfattende tilpassing enn i et annet nordisk språk. Slike forhold vil bli omtalt i sammenheng med hver enkelt delundersøkelse.

Det som i denne sammenhengen er viktig å være klar over, er at sammenlikning av språklige tendenser og utviklingstrekk i ulike språk er en komplisert, sammensatt og svært krevende øvelse, og det er naturligvis viktig å presisere forbehold og forutsetninger når en presenterer resultater. En del slike forhold blir omtalt i de enkelte artiklene i denne boka, og like ens i sammenliknings- og oppsummeringsartikkelen til slutt.

4. Valg av metode

Ordforekomstene blei undersøkt med sikte på analyse av tilpassing til det heimlige (nasjonale) morfologiske systemet (bøyingssystemet) og til det heimlige ortografiske mønsteret ('normal' skrivemåte for etablerte ord) i det enkelte språksamfunnet.

4.1. Morfologisk tilpassing

Ordforekomstene blei i første omgang gruppert i tre kategorier:

1. Morfologisk tilpassa importord
2. Nøytrale importord
3. Importord med utenlandsk morfologi

Til de morfologisk tilpassa importorda hørte alle ordforekomstene som hadde blitt tilpassa bøyingssystemet i det aktuelle nordiske språket. I denne kategorien inngikk også hybrider (sammensatt av et nordisk ord pluss et importord), ettersom det å kunne danne sammensetning med et nordisk ord oppfattes som en morfologisk egenskap. Et eksempel (fra dansk) er *bistandsprosjekter* i setningen «Han påstår at jeg

siger at man skal undgå bistandsprosjekter». Kategoriene ‘morfologisk tilpassa importord’ og ‘importord med utenlandsk morfologi’ er relativt enkle å handtere. De orda som verken er aktivt tilpassa eller markert utenlandske, er nøytrale. I kategorien ‘nøytrale importord’ kan f.eks. ubøyde substantiv inngå, som f.eks. *action*. Men slike morfologisk nøytrale ord kan være morfosyntaktisk tilpassa dersom det framgår av konteksten at de er «tildelt» genus (kjønn). Dette gjelder bl.a. eksemplet *action* i den danske setningen «Fed action baseret på en virkelig historie». Her viser adjektiv-forma *fed* at *action* er utrum (felleskjønn). Ordet *action* har altså fått en egenskap som kommer til syne i et annet ord på grunn av kravet i nordisk om samsvarsbøyning.

Etter gruppering av forekomstene i tre hovedkategorier blei ordforekomstene seinere fordelt i underkategorier med tanke på oversikt og nærmere studier.

Analysen videre har tatt utgangspunkt i et sett av språklige variabler som er felles for alle språka. De morfologiske variablene fordeler seg på (maksimalt) 8 morfologiske trekk. For hvert enkelt språk blei det vurdert hvilke av variablene som var aktuelle. En morfologisk variabel som *-ing* eller *-ning* kan f.eks. tjene som markering av om et engelsk importord er tilpassa i dansk eller svensk (*jogging* eller *jogning*), men er ikke tjenlig som variabel i norsk, der forholdet mellom suffiksvariantene *-ing* og *-ning* er et annet, og fordelinga mellom dem er mer komplisert og har ikke konsekvenser for importorda..

Som et felles grunnlag for undersøkelsen av morfologisk tilpassing i de nordiske språka valgte prosjektgruppa å ta utgangspunkt i disse åtte morfologiske variablene (M-variabler) i den grad de var relevante for det enkelte språket:

- M1 genustilknytning
- M2 adjektivbøyning (f.eks. *-e* i pl.)
- M3 verbalbøyning (f.eks. preteritum *-ed* (*booked*))
- M4 flertallsending på *-s* («kaps»-dannelser)
- M5 *-ing* eller *-ning*
- M6 dobbelkonsonant eller enkelkonsonant (f.eks. engelsk *hot* > *hott*)
- M7 «unordisk» bruk av apostrof ved genitiv og andre steder
- M8 særskriving/sammenskriving

4.2. Ortografisk tilpassing

Importorda er også her i første omgang blitt inndelt i tre hovedgrupper (tilsvarende inndelinga for morfologi): 1. ortografisk tilpassa, 2. ortografisk nøytrale og 3. ortografisk utilpassa. I den første kategorien fins tilpassa importord med en ortografi som er blitt endra slik at den svarer til den heimlige uttalen, f.eks. norsk *senter*. Gruppe 2 inneholder importord med ‘nøytrale’ vokaler, konsonanter eller grafemkombinasjoner, dvs. at skrivemåten er den samme i både engelsk og det enkelte nordiske språket, f.eks. *simulator*. Den tredje gruppa består av ord med bibeholdt engelsk skrivemåte, som i *telefax* i norsk (der bokstaven *x* oppfattes som ‘unorsk’).

De til sammen 37 ortografiske variablene er basert på ortografiske trekk, og de består av 21 variabler som gjelder vokaler og vokalkombinasjoner (V-variabler) og 16 som gjelder konsonanter og konsonantkombinasjoner (K-variabler). Utgangspunktet

for de ortografiske variablene er en analyse utført av Anne-Line Graedler av engelske importord i norsk (Johansson & Graedler 2002: 164–66), og de tar derfor sikte på importord fra engelsk.

Enkelte ordforekomster som ikke er tilpassa, kan stundom ha mer enn ett tilfelle av ortografisk ikke-tilpassing. Et slikt eksempel er *cruise*, som med skrivemåten *ui* gir eksempel på en vokalvariabel og dessuten inneholder konsonantvariabelen *c* (i tillegg til «stum» *e* – som ikke er egen variabel).

For de ortografiske variablene er det til dels stor variasjon i antallet variabler som er aktuelle i de forskjellige nordiske språka. En ortografisk variabel som grafemet *x* er uinteressant i islandsk, ettersom *x* i islandsk brukes som i engelsk og representerer i begge språka om lag den samme uttalen. Dermed er en skrivemåte med *x* ikke tegn på manglende tilpassing i islandsk. Bokstaven *x* i et importord i norsk (som i det nevnte *telex*) er derimot et kjennetegn på manglende ortografisk tilpassing, ettersom et tilpassa.ord ville ha blitt bokstavert *ks*. Et annet eksempel som viser andre ulikheter mellom språka, er bokstaven *c*, som ikke brukes i islandsk, færøysk og norsk rettskriving, og derfor må erstattes med en annen bokstav dersom importordet blir tilpassa. Derimot er *c* brukt i større antall ord i dansk (*cykel*) og svensk (*central*).

5. Erfaringer og resultater

Undersøkelsen av tilpassing av moderne importord i nordiske språk har gitt oss både kunnskap om likheter og variasjoner mellom språksamfunna som er undersøkt, og den har gitt oss innsikt i virkningene av den nasjonale språkpolitikken i det enkelte språksamfunnet. I tillegg har den vist hvor store utfordringene er når konkrete språkforhold skal undersøkes nærmere – ikke minst når resultatene skal bli sammenliknbare.

Målet med denne prosjektdelen var som nevnt å utarbeide felles metoder og grunnlag for delundersøkelsene av tilpassinga av moderne importord i skriftmål, med tanke på å kunne sammenlikne resultater i de nordiske språksamfunna. På denne måten kunne en finne fram til både nasjonale særtrekk i tilpassinga av moderne importord og til felles og ulike nordiske tendenser.

Utgangspunktet var importordforekomster i nordiske aviser for bestemte dager i to årganger med 25 års mellomrom (1975 og 2000). Det viste seg at avismaterialet var av noe ulik art for de forskjellige språksamfunna. Mest omfattende var det for svensk, dansk og norsk, mens det for islandsk og færøysk var mindre enn det en kunne ønske, noe som har sammenheng med omfanget av avisene som var aktuelle for bruk i A-undersøkelsen.

Også metodisk er det ofte problematisk å finne fram til felles målbare størrelser som kan sammenliknes i alle språksamfunna. Det fins til dels morfologiske og ortografiske språktrekk som kan oppfattes som viktige i én tilpassingssammenheng i ett eller flere språksamfunn, men som spiller mindre rolle i andre. Ulike språksamfunn har ulike ortografiske og morfologiske strukturer, og «kompleksiteten» og særegenhetene i stavemåter og bøyningssystem varierer også. Mens det færøyske språket har et bokstavutvalg med et betydelig antall forskjellige tegn (og mange tegn som avviker fra bl.a. engelsk), er norsk antakelig det nordiske språket som har færrest bokstavtegn som oppfattes som en del av det nasjonale bokstavutvalget for skrive-

måter etter norsk mønster. Også bøyningssystemet kan oppvise klare forskjeller – først og fremst mellom skandinaviske språk og «øynordisk» (islandsk og færøysk). I utgangspunktet er det – i alle fall i prinsippet – mer problematisk å tilpasse et importert substantiv i islandsk enn i et skandinavisk språk, ettersom et tilpassa ord i skandinavisk skal inngå i et enklere morfologisk mønster enn i islandsk. Dermed antar en at språkssystemet i islandsk øver større «motstand» mot tilpassing og integrering. Dette kan være en av grunnene til at islandsk svært ofte heller velger et annet alternativ: *erstatningsord* eller *avløserord* (se Guðrún Kvaran 2007).

Slike forhold er sannsynligvis med på å avgjøre hvor lett tilpassinga kan skje i et bestemt språk, men det er i første rekke graden eller omfanget av tilpassinga i de nordiske språka vi har forsøkt å kartlegge, og på hva slags områder i språkssystemet tilpassinga går lettest, eller hvor systemet gjør størst motstand. Etter mitt syn har vi langt på veg lyktes med å finne fram til variasjonen i omfanget av ortografisk og morfologisk tilpassing i de nordiske språka, og å avdekke hva slags morfologiske og ortografiske trekk i sjølve språka og språkssystema som skaper flest eller færrest «problemer» for tilpassinga i det enkelte språket. Disse faktorene eller forholda er det også mulig å jmføre, og dermed har vi et grunnlag for å uttale oss om tilpassinga av moderne importord i de nordiske språka som blei undersøkt i denne prosjektdelen. For gjennomgangen av resultatene i hvert språk viser jeg til artiklene som omhandler det enkelte språksamfunnet: Ásta Svavarsdóttir for islandsk, Hanna Simonsen & Helge Sandøy for færøysk, Helge Omdal for norsk, Margrethe Heidemann Andersen og Pia Jarvad for dansk og Åsa Mickwitz for svensk (der finlandssvensk og sverigesvensk belyses separat). I en sammenliknings- og oppsummeringsartikkel» (Omdal) blir likheter og ulikheter i tilpassinga av importord i disse språksamfunna presentert og kommentert.

Importordas omfang og skjebne er her studert i forhold til språkssystemet i hvert enkelt språk. Men den viktigste faktoren for praksisen i hvert språksamfunn er språkpolitikken innafor hvert språksamfunn. I den perioden som omfattes av undersøkelsen (1945–2000), har engelskens innflytelse vokst sterkt. Ulike nordiske land har hatt hatt varierende holdninger til opptak av engelske importord, men antakelig med Danmark som landet med de mest liberale holdningene i så måte. Den andre ytterligheten representeres av Island, som har lang tradisjon for språkpurisme som gir seg sterke utslag i ordforrådet. Tidligere gjaldt det dansk, men seinere også engelsk og amerikansk innflytelse. Ifølge Kvaran (2007: 17) er denne pursimen så effektiv at det er «[...] svært å undersøke importordenes stilling i sproget. Man ved at de lever i talesproget, medens det er sværere og ofte ganske svært å finne dem på tryk.» Det er derfor ofte vanskelig å tale om ei «naturlig» tilpassing, ettersom myndigheter og andre i mange tilfeller avgjør hva som skal komme på trykk, og hva slags form det skal ha. Dessuten fins det ulike grader av sanksjonsmuligheter (åpne og skjulte) som i større grad enn språkbrukerne styrer slike forhold.

Også i andre tilfeller har språkpolitikken avgjørende betydning for tilpassing av importord, først og fremst gjelder dette når myndighetene gjør konkrete vedtak om stavemåter og bøyningssystem. I norsk, der det har vært en bevisst norvageringspolitikk gjennom mer enn hundre år, blei for eksempel skrivemåten av *telex* endra til *telex* i den aktuelle undersøkingsperioden (1980-åra), noe som naturligvis etter hvert gir seg utslag i avisspråkets ortografiske tilpassing. Også ei rekke andre

norvageringsvedtak er gjort i den aktuelle undersøkingsperioden, bl.a. innføring av skrivemåten *teip* som alternativ til *tape*, og *sørvis* som alternativ til *service*. (Se oversikt over normering av importord i norsk i Sandøy 2000.) I dansk er det derimot nærmest ingen tradisjon for å endre skrivemåte av importord, eller å tilpasse dem på andre måter til dansk.

Dermed er det ikke bare språkbrukernes egne valg og spontane eller bevisste bruk – og heller ikke språkssystemets egenart – som aleine er de avgjørende faktorene for resultatet av tilpassinga av importord i det enkelte språket. Språkpolitiske myndigheter og institusjoner med normerings- og sanksjonssmuligheter spiller også i varierende grad en rolle for om et importord blir tilpassa og integrert i importør-språket, eller om det må friste en tilværelse i asyl.

Referanser

- Guðrún Kvaran. 2007. Undersøgelse af afløsningsord i nordiske sprog. Indledning. I: Kvaran, Guðrún (red.), *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*, s. 9–18. (Moderne importord i språka i Norden 6.) Oslo: Novus forlag.
- Hansen, Erik & Jørn Lund. 1994. *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.
- Herberg, Dieter & Michael Kinne & Doris Steffens. 2004. *Neuer Wortschatz; Neologismen der 90er Jahre im Deutschen*. (Schriften des Instituts für Deutsche Sprache 11.) Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Jarvad, Pia. 1999. *Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. København: Gyldendal.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Leira, Vigleik. 1982. *Njord i norsk 1945–1975*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. 2002. [Betänkande av Kommittén för svenska språket.] (= SOU 2002:27.) Stockholm.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning LNU/Cappelen Akademisk Forlag.
- Sandøy, Helge. 2004. Norvagering og fornorsking. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), «Det främmande» i nordisk språkpolitik. *Om normering av utländska ord*, s. 107–141. Oslo: Novus.
- Selback, Bente & Helge Sandøy. 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden 3.) Oslo: Novus forlag.
- Stene, Åsta. 1945. *English Loan-words in Modern Norwegian. A Study of Linguistic Borrowing in the Process*. London: Oxford University Press/Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag.
- Svenska språknämnden (utg.). 1986. *Njord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Stockholm: Norstedts.
- Quasthoff, Uwe. 2007. *Deutsches Neologismenwörterbuch. Neue Wörter und Wortbedeutungen in der Gegenwartsprache*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.